

*Др Снежана Бркић, доцент
Правног факултета у Новом Саду*

ЗАШТИТА СВЕДОКА У ЗАКОНОДАВСТВУ СРБИЈЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА

Сажетак: У нашој земљи се тек последњих неколико година интензивно ради на обезбеђењу заштите сведока. Систем заштите сведока ипак није у потпуности изграђен. У Србији су у току законодавне активности којима ће се заштита сведока подићи на виши ниво и заокружити. Судаћи по постојећој, као и по планираној законској регулативи, заштита сведока у Србији биће на релативно задовољавајућем нивоу и углавном усклађена са општеприхваћеним правним стандардима из те области.

Кључне речи: процесна заштита сведока, физичко-техничка заштита сведока, кривичноправна заштита сведока, посебно осетљиви сведоци

Сведоку је одавно гарантована таква позиција у кривичном поступку која га штити од аката насиља самог суда (нпр. забраном изнуђивања исказа и примене медицинских интервенција којима се утиче на њихову свест и вољу при давању исказа¹; прокламацијом права на третман достојан човека и поштовање људске личности²).

¹ Вид. нпр. чл. 12. и 131. ЗКП.

² Иако није изричито прописано у ЗКП, ово право сведока се у савременој уџбеничкој литератури изводи из уставних докумената (тако М. Грубач, Кривично процесно право – увод и општи део, Београд, 2002, стр.316). У старијим уџбеницима су се међу правима све-

За разлику од тога, посебне мере заштите сведока од застрашивања и насиља од стране окривљеног или других лица ван поступка појавиле су се тек са сазревањем свести о потреби ефикаснијег сузбијања савремених облика криминалитета. Измењена структура криминалитета, којој даје печат све већи раст организованих кривичних дела, нужно захтева пре-структурирање кривичног и материјалног и процесног права. Класична средства сузбијања криминалитета не представљају адекватан одговор на његове нове облике. С обзиром на чињеницу да организовани криминал карактерише примена или спремност на примену насиља или застрашивања,³ и да су, упркос научно-техничком напретку, сведоци и даље незаменљиво доказно средство, ефикасније откривање, гоњење и суђење таквих кривичних дела наметнуло је потребу за посебном заштитом сведока. Само онај сведок коме смо одговарајућим мерама развили осећај личне сигурности, може бити мотивисан на сарадњу са органима кривичног правосудја.

У складу са тиме је читав низ препорука Савета Европе, које са различитим степеном конкретизације апелују на предузимање мера заштите сведока или жртава, уопште или у односу на поједине категорије лица или кривичних дела. Неке међународне конвенције обавезују државе потписнице на предузимање делотворних мера заштите сведока: нпр. чл. 24. Конвенције УН против транснационалног организованог криминала са допунским протоколима⁴ и чл. 22. Кривичноправне конвенције о корупцији.

А. Садашња регулатива

Законодавство о кривичном поступку, раније у искључивој надлежности савезне државе, према Уставној повељи државне заједнице Србија и Црна Гора прешло је потпуно у надлежност држава чланица. Према одредби чл. 64. ст. 2. Уставне повеље, закони СРЈ изван послова Србије и Црне Горе примењиваће се као закони држава чланица, до доношења нових прописа од стране држава чланица, осим закона за које скупштина државе чланице одлучи да се не примењује.⁵

дока наводила само права на накнаду трошкова и на накнаду изгубљене зараде (вид. нпр. Т. Васиљевић, *Систем кривичног процесног права СФРЈ*, Београд, 1981, стр. 363).

³ Вид. чл. 504а. ст. 3. ЗКП.

⁴ Усвојена 15.12.2000; ступила на снагу 29.09.2003; ратификована (Сл. лист СРЈ – међународни уговори, бр. 6/2001).

⁵ Црна Гора је донела свој ЗКП 17.12.2003, који је ступио на снагу 06.01.2004. (Сл. лист РЦГ бр. 71/03). До доношења овог закона Црна Гора је примењивала савезни ЗКП из 1976.

Како Народна скупштина Републике Србије није донела одлуку о непримењивању затеченог савезног ЗКП из 2001. године⁶, она га сходно поменутој одредби Уставне повеље примењује као свој, а нешто касније доноси и закон о његовим изменама и допунама.⁷ Заслуга је тог преузетог ЗКП што је први пут предвидео неке облике заштите од застрашивања сведока у кривичном поступку, иако они нису потпуни нити довољно разрађени. Неразрађене одредбе о заштити сведока могу се наћи и у Закону о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала (у даљем тексту: ЗОК)⁸ и Закону о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина. (у даљем тексту: ЗОРЗ).⁹

I. Процесна заштита сведока

Под процесном заштитом сведока подразумевамо посебна правила доказног поступка која омогућавају такав начин саслушања сведока који спречава обелодањивање идентитета сведока односно личних података о њему.

године а не нови ЗКП из 2001. године, у складу са Резолуцијом из 2001. године о примени савезних закона. ЗКП Црне Горе има разрађен и релативно задовољавајући систем одредаба о процесној заштити сведока, ако се изузме категорија посебно осетљивих сведока. У току је рад на доношењу посебног закона о програму заштите сведока. Посебан правни режим важи на простору Косова и Метохије, који је стављен под јурисдикцију УНМИК администрације, која је прогласила Привремени закон о кривичном поступку Косова (УНМИК Уредба бр. 2003/26 од 06.07.2003, која је ступила на снагу 06.04.2004). Материја заштите сведока је уређена двама УНМИК Уредбама: бр. 2001/20 о заштити оштећених и сведока у кривичном поступку, и бр. 2001/4 о забрани трговине људима на Косову. Вид. С. Бркић, Заштита сведока према процесном законодавству Србије и Црне Горе и општеприхваћени правни стандарди, реферат на ХЛI редовном годишњем саветовању Удружења за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, одржаном на Златибору, 23-25. септембра 2004., зборник радова, стр. 450-458.

⁶ Сл. лист СРЈ бр. 70/01 и 68/02.

⁷ Сл. гласник РС бр. 58/04.

⁸ Сл. гласник РС бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04.

⁹ Сл. гласник РС бр. 67/03.

1. Заштита сведока у општем кривичном поступку

1) Према члану 109. став 1. и 2. ЗКП суд је дужан да сведоку и оштећеном пружи **заштиту од увреде, претње и сваког другог напада**. Заштита се огледа у обавези суда да изрекне **мере дисциплинског кажњавања**: опомену или новчану казну до 100.000 динара учеснику поступка или другом лицу које пред судом вређа сведока или оштећеног, прети му или угрожава његову безбедност. Казнити се може сваки учесник поступка (па и окривљени, тужилац, бранилац, оштећени, други сведок) или друго лице (нпр. неко из публике), али само због аката напада пред судом, не и изван поступка. У случају да и после кажњавања претња буде настављена, новчано кажњавање се може поновити, али само још једном, на основу сходне примене чл. 108. Решење о кажњавању доноси истражни судија, односно веће пред којим је дата изјава. О жалби против решења којим је изречена новчана казна одлучује веће из чл. 24. ст. 6. Поновљено кажњавање није условљено правноснажношћу и извршењем претходног решења.¹⁰ Кажњавање по овом основу не утиче на гоњење и изрицање казне за кривично дело увреде. У случају насиља или озбиљне претње, суд ће обавестити јавног тужиоца ради предузимања кривичног гоњења, што је у ствари подношење службене кривичне пријаве.

Ову посебну одредбу о заштити сведока и оштећеног треба разликовати од општије одредбе члана 173. ЗКП о дужности суда да свој углед и углед странака и других учесника поступка заштити од увреде, претње и сваког другог напада. Разлика је не само у заштићеним субјектима, него и у субјектима који се кажњавају, врсти дисциплинских мера и актима који се кажњавају. Према чл. 173. кажњавају се само учесници поступка (не и друга лица) за вређање (не и претњу и угрожавање безбедности) новчаном казном (не и опоменом).

2) Веће може, изузетно, одлучити да се **оптужени привремено удаљи из суднице** ако саоптужени или сведок одбија да даје исказ у његовом присуству или ако околности указују да у његовом присуству неће говорити истину. По повратку оптуженог у заседање, прочитаће му се исказ оптуженог односно сведока. Оптужени има право да поставља питања саоптуженом, односно сведоку, а председник већа ће га упитати да ли има шта да примети на њихов исказ. По потреби, може се извршити суочење (чл. 324. ЗКП).

¹⁰ Т. Васиљевић, М. Грубач, Коментар Законика о кривичном поступку, Београд, 2003, стр. 214.

3) ЗКП из 2001. године **нема одредаба** о посебном начину саслушања сведока у циљу заштите његовог идентитета у општем поступку. Једино је у чл. 104. ст. 2. предвиђено да ће се **препознавање** лица у преткривичном и претходном кривичном поступку обавити тако да лице које је предмет препознавања не може да види сведока, нити сведок може да види то лице пре препознавања.

Није предвиђена чак ни уобичајена мера – искључење јавности главног претреса ради заштите сведока. Међу основима за искључење јавности главног претреса наводи се заштита личног или породичног живота окривљеног или оштећеног, али не и сведока (чл. 292). Упркос томе, наша судска пракса је понекад била склона посезању за одредбама ЗКП о искључењу јавности главног претреса по неком другом основу, нпр. заштите јавног реда и морала, настојећи да тиме у ствари обезбеди заштиту кључног сведока оптужбе.¹¹

4) Одређен степен заштите уживају **малолетни сведоци**:

- а) Према чл. 328. ст. 3. ЗКП постоји **могућност искључења јавности** главног претреса за време саслушавања као сведока лица млађег од 14 година.
- б) Постоји **обавеза удаљења из суднице** малолетног лица које присуствује главном претресу као сведок или оштећени, чим његово присуство није више потребно (чл. 328. ст. 4. ЗКП).
- в) Приликом саслушања малолетног лица, нарочито ако је оно оштећено кривичним делом, поступиће се **обазриво** да саслушање не би штетно утицало на психичко стање малолетника. Ако је то потребно, саслушање малолетног лица обавиће се уз помоћ педагога или другог **стручног лица** (чл. 102. ст. 4. ЗКП).
- г) Сведоци који се због **старости, болести или тешких телесних мана** не могу одазвати позиву, могу се саслушати у свом **стану** (чл. 101. ст. 3. ЗКП).

2. Заштита сведока у посебним кривичним поступцима

1) Чланом 504е. ст. 2. ЗКП (налази се у глави XXIX а, која садржи посебне одредбе о поступку за дела организованог криминала) предвиђено је да се седница већа на којој се одлучује о предлогу јавног тужиоца да се као сведок саслуша сведок сарадник, држи без присуства јавности. Према

¹¹ Тако у случају Сјеверин (вид. Суђења за ратне злочине пред домаћим судовима, Београд, 2003).

чл. 504ж ЗКП, јавност је искључена и приликом саслушања сведока сарадника, осим ако веће на предлог јавног тужиоца и уз сагласност сведока не одлучи другачије. Пре доношења те одлуке, председник већа ће уз присуство браниоца упознати сведока сарадника са предлогом јавног тужиоца и обавестити га о његовом праву да буде саслушан без присуства јавности.

2) Један корак даље чини **чл. 504њ ЗКП**, који предвиђа да се у поступку за дела организованог криминала **саслушање прикривеног иследника као сведока обавља тако да се не открије његов идентитет**. Подаци о идентитету прикривеног иследника који се саслушава као сведок представљају службену тајну. По свему судећи, овом одредбом смо добили потпуно анонимног сведока у кривичном поступку. У прилог таквог схватања говори логичко и систематско тумачење те одредбе. Такав потпуни облик заштите сведока није непознат у упоредном праву, али је редак.¹²

3) **Члан 15м ЗОК и чл. 15 ЗОРЗ** садрже истоветну начелну одредбу о могућности суда да на образложени предлог заинтересованог лица, одлучи о **заштити личних података** сведока или оштећеног у поступку за дела организованог криминала односно кривичних дела против човечности и међународног права. Остаје нејасна функционална надлежност суда, врсте заштитних мера, могућност жалбе, начин чувања личних података, итд.

4) У функцији заштите сведока могу бити и одредбе **чл. 15љ. ЗОК и чл. 14. ЗОРЗ** о саслушању сведока или оштећеног на главном претресу путем **видео конференцијске везе**, као и **путем међународне кривично-правне помоћи**.

II. Физичко-техничка заштита сведока

Овде се разумеју различите мере "полицијске" заштите сведока и њему блиских лица предвиђене посебним програмима заштите сведока. Начелна могућност такве заштите сведока постоји како у општем, тако и у посебним кривичним поступцима:

¹² Анонимне сведоке, изузетно, допушта Холандија и швајцарски кантон Цирих. У поступку пред Хашким Трибуналом једино је у предмету Тадић забележен случај потпуно анонимног сведока, који је прилично искомпромитован.

1) У чл. 109. ст. 3. ЗКП предвиђена је могућност предузимања **посебних мера заштите сведока** и оштећеног које од органа унутрашњих послова могу захтевати државни тужилац или председник суда, на предлог истражног судије или председника већа.

2) Осим тога, према чл. 504п ЗКП, државни тужилац може одредити да се одређеном сведоку, сведоку сараднику¹³ и члановима њихове уже породице обезбеди посебна заштита.

У оба случаја остали су неразрађени основни елементи те заштите. Додуше, та врста заштите не би ни требала да буде предмет регулисања ЗКП, јер није процесног карактера. Она треба да буде регулисана посебним законом, на чијој изради се управо ради.

Закон о унутрашњим пословима¹⁴ нема никаквих одредаба о заштити сведока. Једино **Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције**¹⁵ прописује да полиција води рачуна о посебним потребама које имају сведоци, спроводи правила њихове заштите и подршке током поступка, посебно у случајевима када постоји опасност од застрашивања сведока. Полиција без било какве дискриминације, обезбеђује потребну подршку, помоћ и информације жртвама кривичних дела (тачка 7).

¹³ Проблем ефикасне заштите сведока сарадника постављен је у случају суђења "Крушевачкој групи", када је на кућу сведока сарадника бачена бомба. Према изјави судије Мирјане Томић-Ковачевић, у пракси се сведоцима сарадницима аутоматски обезбеђује заштита. Њих чувају припадници Специјалне јединице за обезбеђење, која је у саставу УБПОК-а, и припадници Управе за обезбеђење личности и објеката. За време заштите, сведоцима сарадницима је омогућено да под одређеним условима виђају своју породицу, али не често, из безбедносних разлога. Чланови њихових породица чувају се само на захтев сведока. Сведоцима сарадницима се често мења пребивалиште, а чува их од пет до 15 полицајаца, зависно од величине објекта (вид. www.Inter-nacional.com, 25.01.2004).

Према неким подацима, само 6% од укупно 7.500 сведока укључених у амерички програм заштите, није имало криминалну прошлост. Четвртина сведока је, упркос заштити, наставила да се бави криминалом. (Блиц од 25.11.2003). У Италији је према подацима из 1999. од укупно 1156 сведока укључених у програм заштите, било 1.100 "пентита" (вид. Council of Europe, Witness Protection and Trafficking in human beings, draft working paper, 21 March 2003, str. 4).

¹⁴ Сл. гласник РС бр. 44/91, 79/91, 54/96, 25/2000.

¹⁵ Сл. гласник РС бр. 41/03.

III. Кривичноправна заштита сведока

1. Кривична одговорност за радње застрашивања и насиља према сведоцима

Према важећем кривичном законодавству Србије, акти застрашивања и насиља према сведоцима нису инкриминисани ни као самостално кривично дело, ни као квалификован облик неког кривичног дела који би био угрожен тежом казном. Такве радње, уколико не би прерасле у дело повреде, могле би се подвести евентуално под кривично дело **принуде из чл. 62. КЗС**, за чији основни облик је прописана новчана казна или казна затвора до три године, и кривично дело **угрожавања сигурности из чл. 67. КЗС**, чији је основни облик угрожен новчаном казном или затвором до годину дана.

2. Кривична одговорност за одавање података о идентитету заштићеног сведока

Важећи КЗС није посебно инкриминисао одавање података о идентитету заштићеног сведока, већ се та радња може подвести под кривично дело одавање службене тајне, чији је тежи облик, који се односи на одавање нарочито поверљивих података, угрожен казном затвора од најмање једне године. Проблем је, међутим, у случају када податке одаје лице које се не може сматрати службеним лицем. Његова радња се може подвести под дело повреде тајности поступка из чл. 208 КЗС, које је угрожено новчаном казном или затвором до једне године. Никакву новину у том смислу не носи ни поменути Нацрт КЗ из 2004. године. Свакако да би предстојећа законска разрада процесне и ванпроцесне заштите сведока, требала бити праћена и поштреном кривичном одговорношћу за откривање података о идентитету заштићеног сведока.

Б. Перспективе развоја

Комисија за реформу правосуђа Владе Републике Србије је почетком ове године именовала неколико радних група са циљем израде текста читавог сета нових закона или законских новела. Неки од њих се у већем или мањем степену тичу и проблематике заштите сведока.

I. Процесна заштита сведока

1. Општа заштита сведока

Радна група за израду **Нацрта Закона о изменама и допунама ЗКП**, чији је члан и аутор овог реферата, треба да разради процесне одредбе о заштити сведока. Нажалост, у време писања овог реферата радна група још није окончала свој посао, тако да се њен дефинитивни материјал овом приликом не може приказивати. Уместо тога, аутор ће указати на најбитнија или најспорнија питања процесне заштите сведока, која треба да буду решена и изнети сопствено мишљење и предлоге.

1) Недовољно разрађене одредбе ЗКП о процесној заштити сведока могу се употпунити посебним законом или самим ЗКП. Мислимо да треба дати предност овом последњем решењу, као логички исправнијем и сврсисходнијем. Треба тежити да се све одредбе процесног карактера нађу у једном акту, нарочито ако он, с обзиром на свој назив, претендује на свеобухватност.

2) Неспорно је да процесну заштиту треба пружити сведоцима ако би давањем исказа они или њима блиска лица били изложени опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину већег обима. Поставило се питање да ли треба уважити сваку опасност или само ону која се може градити као "озбиљна". Иако је претпоставка да је свака од наведених опасности истовремено и озбиљна, јер неозбиљна опасност престаје да буде опасност, сматрамо да ипак треба инсистирати на поменутом атрибуту, да би се нагласио изузетни карактер ове установе. Такав став доминира и у упоредном праву.

3) Уобичајено је да се процесна заштита сведока шири и на оштећена лица. Радна група је заузела становиште да у том погледу треба ићи један корак даље и круг заштићених лица изједначити са оним који је предвиђен у Нацрту Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку (радна верзија од јуна 2004): сведоци, сведоци-сарадници, вештаци, тумачи, стручна лица, па чак и осумњичени и окривљени.¹⁶ У том

¹⁶ То је прилично висок степен заштите с обзиром на круг заштићених лица. Колико је нама познато, више од тога предвиђа само Закон Републике Литваније из 1996. године, који заштиту шири и на службена лица полиције, судије, тужиоце и судске истражитеље.

смислу дали бисмо две опаске: нема потребе за посебним издвајањем сведока сарадника, јер су они обухваћени општом категоријом сведока; потребу за процесном заштитом осумњичена лица ће ретко имати, док протезање те заштите на окривљена лица може изазвати неке практичне проблеме.

4) Заштита од застрашивања мора се обезбедити сведоцима за кривична дела утврђена у складу са Конвенцијом УН против транснационалног организованог криминала: учешће у групама за организовани криминал, прање новца, корупцију, ометање правде, трговину људима, кријумчарење миграната и друга тешка кривична дела¹⁷, под условом да имају транснационални и организовани карактер. Наравно да нема никаквих сметњи да се та заштита прошири и на друга кривична дела. Штавише, ако пођемо од тезе да сваки сведок може бити изложен озбиљној претњи а да су живот, здравље, слобода и физички интегритет појединца једнако вредни, без обзира на врсту кривичног дела, нећемо бити далеко од закључка да треба отворити могућност процесне заштите сведока за сва кривична дела. Такав пример већ пружају нека законодавства. То је изводљиво, за разлику од програма заштите, који су и из финансијских разлога уже постављени.¹⁸

¹⁷ Треба истаћи да званичан превод енглеског текста Конвенције на српски језик није био најсрећнији. Праву конфузију је изазвао дослован превод израза "maximum deprivation of liberty" који није ознака за дужину трајања затворске казне, већ за казну затвора као врсту лишења слободе. Спорно је да ли је тешко кривично дело оно за које је прописана казна затвора од најмање четири године, или свако дело за које се може изрећи казна затвора од четири године или тежа. Како је нашем кривичном законодавству непознат посебни минимум од четири године, то значи да би према оном другом поимању, тешко кривично дело обухватило свако дело које се суди у општем поступку, а у изузетним случајевима, с обзиром на чл. 433. ст. 2. ЗКП, чак и у скраћеном поступку (нпр. дела са казним распором од шест месеци до пет година).

¹⁸ Може се закључити да се у програму заштите у просеку на милион становника јавља једно лице током прве године, а тај број током идуће две године расте на два или три лица. На једног заштићеног сведока треба рачунати још три блиске особе укључене у заштиту. Основни трошкови заснивају се на просечном животном стандарду. У првој години највећи део средстава отпада на устројство Јединице за заштиту (опрема, обука). У Црној Гори се калкулисало са износом од 40.000 еура по укљученој особи (вид. С. Глушчић, експерт ОЕБСА, Анализа трошкова израде и спровођења Закона о програму заштите сведока, коначни извештај, стр. 9-12).

Према неким подацима, почетне мере заштите по сведоку у САД коштају око 100.000 долара, а цео програм достиже цену и до неколико милиона долара. У САД је заштиту добило 7.500 сведока и 14.500 чланова њихових породица (вид. М. Илић, З. Дојић, Н. Јовановић, Скупа заштита сведока, Блиц од 25.11.2003).

У оквиру радне групе ипак доминира став да процесну заштиту сведока треба ограничити само на тежа дела, одређена у складу са Конвенцијом из Палерма, дакле на дела са прописаном казном затвора од четири године или тежом.

5) Процесна заштита сведока обухвата посебна правила доказног поступка, која не смеју ићи на штету права окривљеног на одбрану и на правично и непристрасно суђење, иако их донекле могу модификовати. У сваком случају, мора остати очувано право оптуженог из чл. 6. ст. 3. тачка д. Европске Конвенције, да испитује сведоке против себе или да постигне да се они испитају и да се обезбеди присуство и саслушање сведока у његову корист под истим условима који важе за оне који сведоче против њега.

6) Процесна заштита сведока установљава се ради спречавања откривања идентитета, односно података о идентитету сведока општој јавности (публици и медијима). Изузетно и привремено, сви или неки подаци о идентитету сведока могу бити ускраћени и самом окривљеном и његовом браниоцу, у раним фазама поступка а најкасније до заказивања главног претреса.

7) Упркос неким залагањима унутар радне групе, мислимо да потпуна анонимност сведока, чији лични подаци остају трајно непознати окривљеном, није препоручљива мера. Због тога треба преиспитати одредбе о заштити прикривеног иследника као сведока. Уколико се анонимност прихвати, мора бити рестриктивно постављена и следити након верификационе процедуре у којој окривљени може оспоравати оправданост те мере, веродостојност сведока и извор његовог сазнања. Исказ анонимног сведока не сме бити искључиви нити претежни основ заснивања пресуде. Наиме, поменута ограничења код потпуно анонимних сведока произилазе из Препоруке о застрашивању сведока и правима одбране.¹⁹

8) Мogle би се предвидети следеће мере заштите: искључење јавности са главног претреса; саслушање сведока под псеудонимом; брисање из списка имена и других идентификујућих података сведока; ускраћивање медијима списка у којима се идентификује жртва; прикривање изгледа сведока; привремено ускраћивање окривљеном података о идентитету све-

¹⁹ Recommendation No. R (97) 13 concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence.

дока, сведочење из посебне просторије уз промену гласа сведока; сведочење путем техничких уређаја за пренос и изобличење звука и слике (једносмерна интерна телевизија, видео линк); аудио-визуелно снимање исказа сведока у истрази и репродукција тог снимка као доказа на главном претресу. Право избора једне или више мера би припало суду, уз клаузулу о немогућности налагања теже мере ако се иста сврха може постићи блажом мером.

9) Мере процесне заштите могле би се наређивати по службеној дужности или на образложен захтев странака или самог сведока. Иако ће се по природи ствари заштићени сведок најчешће јављати на страни оптужбе, није искључено да се у тој улози јави и сведок одбране. Због тога иницирање ових мера не треба ограничавати само на јавног тужиоца. С друге стране, заштита сведока по службеној дужности или по предлогу странака, морала би се условити сагласношћу самог сведока, који би, барем теоријски, могао имати разлога да се противи заштити. То би следило из принципа да установа предвиђена у нечију корист не би требала да се претвори у његову штету.

10) Трeбало би прокламовати право сведока на некажњено ускраћивање личних података, појединих одговора или исказа у целини, позивом на озбиљну опасност, до одлуке суда о заштити. Суд би био дужан да упозна сведока са тим правом већ у позиву за рочиште. Радна група до сада није показала пуно слуха за овај став, иако смо га неколико пута истицали. Независно од тога, а у складу са политиком охрабривања на пријављивање кривичних дела и сведочење, јавни тужилац и орган унутрашњих послова би приликом пријема кривичне пријаве и прикупљања обавештења од грађана били дужни да их информишу о законским могућностима заштите сведока.²⁰

11) Био би неопходан известан формализам у односу на постављени захтев, да би се суду дали елементи потребни за одлучивање, као и да би се очувала дискреција. Захтев би морао бити образложен и у писаном облику. Изузетак од овог последњег би могао бити установљен само у односу на захтев самог сведока учињен од отварања заседања. У захтеву би се наводили: опис и законски назив кривичног дела, лични подаци о сведоку, околности на које се сведочење односи и околности из којих произилази

²⁰ У неким земљама се то постиже тиме што се у полицијским станицама на видном месту истиче обавештење о законским одредбама о заштити сведока.

озбиљна опасност по сведока или њему блиско лице. У односу на став радне групе да се захтев подноси у запечаћеном омоту са назнаком "заштита сведока – службена тајна" упутили бисмо једну опаску. Из те формулације произилази да сведок и странке одређују шта је службена тајна. Због тога смо у два наврата предлагали да се израз "службена тајна" замени изразом "строго поверљиво". То би било усклађеније са Судским пословником, који у члану 250. предвиђа поверљив или строго поверљив уписник у који се заводе поверљиве и строго поверљиве ствари судске управе и писмена која су примљена од пошиљаоца означена као "Пов" или "Стр. Пов".²¹

12) Власт одлучивања о мерама заштите би могла бити подељена између истражног судије и већа, судећег или ванрасправног, зависно од тога да ли је у току заседање. Друга солуција би била да о заштити одлучује увек ванрасправно веће. Крајње непрактично решење је оно које одлуку поверава суду највишег ранга.

13) Требало би обезбедити право странака и сведока на жалбу против одлуке суда, без обзира да ли је она позитивна или негативна. Ради спречавања злоупотребе ове установе у циљу одуговлачења кривичног поступка, могло би се размислити о искључењу самосталне жалбе након подизања оптужнице, отварања заседања или почетка главног претреса.

14) Неопходне су одредбе о начину чувања података о заштићеном сведоку, које би се морале разрадити подзаконским актима. На суду би била обавеза упозоравања присутних на дужност чувања тајне, под претњом кривичне одговорности. Не би била на одмет ни изричита одредба о забрани одавања тако сазнатих података другим органима и у другим поступцима.²²

15) У складу са Препоруком Р (97) 13, требало би изричито обавезати суд да приликом оцене несагласних исказа истог сведока, цени и утицај евентуалног застрашивања на промену његовог исказа. Суд то и сада може да чини применом принципа слободног судијског уверења при-

²¹ У том смислу требало би допунити и одредбе чл. 328. и 329. Судског пословника, који предвиђа да се снимци и подаци банкарских и других организација добијени по основу чл. 232. и 234. ЗКП воде у посебном уписнику "Кри. Пов" и чувају под посебним надзором. Исти или сличан третман би требале имати и поверљиве ствари везане за заштиту сведока.

²² Вид. слично решење у чл. 24. ст. 3. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ, који је ступио на снагу 01.03.2003.

ликом оцене доказа, а оваквом формулацијом би се то посебно истакло и суд у таквом поступању охрабривао.

2. Заштита малолетних сведока

Нацрт Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, верзија од јула 2004. године садржи и посебне одредбе о заштити деце и малолетника као оштећених у кривичном поступку. Поменимо неколико новина:

- саслушање као сведока детета и малолетника оштећеног кривичним делом може се спровести највише два пута, а изузетно и више пута ако је то неопходно ради остварења сврхе кривичног поступка. У овом последњем случају, судија за малолетнике је дужан да посебно води рачуна о заштити његове личности и развоја (чл. 152. ст. 1);
- ако с обзиром на особености кривичног дела и личност малолетника оцени да је то потребно,²³ судија ће наредити да се дете или малолетник саслушава употребом техничких средстава за пренос слике и звука, а саслушање се спроводи без присуства судије, странака и других учесника поступка у просторији у којој се сведок налази, тако да му странке и лица која на то имају право, питања постављају посредством судије, психолога, педагога или другог сличног лица (чл. 152. ст. 2);
- малолетна лица која нису навршила 16 година могу се саслушати у својству сведока-оштећеног и у свом стану или другој просторији, односно овлашћеној установи- организацији, стручно оспособљеној за испитивање деце (чл. 152. ст. 4). При томе се може наредити примена чл. 152. ст. 3;
- када је дете или малолетник саслушаван у случајевима из чл. 152. ст. 2, 3 и 4, на главном претресу ће се увек прочитати записник о његовом исказу, односно пустити снимак саслушања (чл. 152. ст. 5);
- ако се као сведок саслушава дете или малолетник који је услед природе кривичног дела, последица или других околности, посебно осетљиво, односно налази се у посебно тешком душевном стању, забрањено је вршити суочење између њега и окривљеног (чл. 153);

²³ Виши степен заштите обезбеђује чл. 101. ст. 5. црногорског ЗКП, који прокламује право оштећене жртве сексуалног насиља и детета да сведоче у одвојеној просторији.

- дете или малолетник као оштећени мора имати пуномоћника од првог саслушања окривљеног. У случају да нема пуномоћника, поставиће га председник суда из реда адвоката, на терет буџетских средстава суда (чл. 154);
- ако препознавање окривљеног врши дете или малолетник као оштећени, суд ће поступати посебно обазриво, а такво препознавање ће се у свим фазама поступка вршити на начин који у потпуности онемогућава да окривљени види малолетно лице (чл. 155).

3. Заштита осталих посебно осетљивих сведока

Терминологију ЗКП би требало обогатити и категоријом "посебно осетљивих" или "рањивих" сведока, која захтева додатну заштиту, у складу са одговарајућим европским препорукама. У том смислу, под посебно осетљивим сведоком би требало разумети лице које је с обзиром на старост, пол, телесно и душевно стање, природу, последице, начин и друге околности извршења кривичног дела посебно трауматизовано делом, због чега га треба саслушавати са посебном обазривошћу у циљу спречавања секундарне виктимизације. Радна група за израду Нацрта закона о изменама и допунама ЗКП је у начелу прихватила тај став и заложила се за могућност примене следећих облика заштите таквих сведока: саслушање преко стручног лица, ангажовање пуномоћника за време саслушања, постављање питања само преко суда, саслушање путем видео-конференцијске везе или интерне телевизије, искључење јавности, суочење само на њихов захтев, организовање препознавања у свим фазама кривичног поступка на начин који у потпуности онемогућава да окривљени види и чује та лица.

Нису наишла на разумевање моја залагања за уподобљавање положаја посебно осетљивих сведока са положајем деце и малолетника као сведока према Нацрту закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Због тога у односу на та лица вероватно неће бити ограничен број саслушања, нити ће се њихово саслушање оријентисати искључиво на претходни поступак уз могућност репродукције њиховог исказа на главном претресу. Такође би ваљало преузети одредбу црногорског ЗКП о праву оштећене жртве сексуалног насиља да га саслуша и поступак води судија истог пола, ако то омогућава кадровски састав суда.²⁴

²⁴ Вид. чл. 58. ст. 4. ЗКП Црне Горе.

Требало би размислити и о могућности увођења забране постављања питања о карактеру и сексуалном животу пре извршеног кривичног дела оштећене жртве сексуалног насиља.²⁵

II. Физичко-техничка заштита сведока

Нацрт Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку²⁶ регулише Програм заштите не само сведока, већ и др. учесника кривичног поступка: осумњиченог, окривљеног, сведока-сарадника, оштећеног, вештака, стручног лица, као и њима блиских лица, пре, у току и након правноснажног окончања кривичног поступка (чл. 3).²⁷ Спровођење Програма заштите је условљено чињеницом да су поменути лица услед давања исказа или обавештења значајних за доказивање у кривичном поступку изложена опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину и да би без тог исказа или обавештења било знатно отежано или немогуће доказивање у кривичним поступцима за кривична дела против уставног уређења и безбедности, против човечности и међународног права и организованог криминала (чл. 4). Одлуку о укључењу, продужењу, обустави и престанку Програма заштите доноси Комисија за спровођење Програма заштите, коју чине руководилац Јединице за заштиту по положају, судија Врховног суда Србије и заменик Републичког јавног тужиоца, које именује старешина њиховог органа на време од пет година (чл. 7. и 8). Јединица за заштиту је специјализована организациона јединица МУП-а, која спроводи Програм заштите и обезбеђује заштићеном лицу потребну економску, психолошку, социјалну и правну помоћ (чл. 12). У оквиру Програма заштите примењују се следеће мере: физичка

²⁵ Безизузетну забрану таквог испитивања оштећеног, праћену немогућношћу заснивања судске одлуке на таквом исказу предвиђају нпр. чл. 100. ст. 5 ЗКП БиХ; чл. 150. ст. 5. ЗКП Републике Српске; правило 96 Правилника о поступку и доказима Међународног трибунала за бившу Југославију. Начелну забрану уз изузетну могућност таквог саслушања оштећеног предвиђа нпр. чл. 5.2. УНМИК Уредбе бр. 2001/4 о забрани трговине људима на Косову.

²⁶ Верзија од јуна 2004. године.

²⁷ Ово је много шири круг лица од оног који се обично обухвата програмом заштите (сведоци, оштећени и њима блиска лица). Више од нашег закона у том смислу предвиђа само Литванија, која програмом заштите обухвата и службена лица полиције, судије, тужиоце, истражитеље и судске извршитеље, као и службена лица полиције на тајном задатку и друге које у тајности сарађују са органима полиције. (вид. чл. 3. ст. 1. Law on the Protection from Criminal Influence of the Participants of the Criminal Proceeding and Clandestine Activities, Officers of the Law Enforcement and Justice Administration, усвојен 01.12.1996, ступио на снагу 01.01.1997).

заштита личности и имовине, промена пребивалишта или премештање у другу заводску установу, прикривање идентитета и података о власништву и као изузетна мера промена идентитета (чл. 14). Меру промене идентитета може одредити само Комисија на предлог Јединице за заштиту, док остале мере одређује Јединица за заштиту (чл. 15). Захтев за укључење у Програм заштите могу поднети надлежни јавни тужилац, истражни судија или председник већа по службеној дужности или на предлог учесника у кривичном поступку, а након правноснажно окончаног кривичног поступка и Јединица за заштиту (чл. 25). Програм заштите се спроводи од дана закључења споразума о укључењу у Програм заштите, а до тада је могућа примена хитних мера. Један од битних елемената овог споразума је изјава заштићеног лица о добровољном укључењу у Програм заштите (чл. 29. и 30). Програм заштите престаје истеком времена на које је споразум закључен, смрћу заштићеног лица, изјавом о одрицању од заштите и решењем о обустави Програма заштите.

III. Кривичноправна заштита сведока

Напредак представља Нацрт Кривичног законика Србије, верзија од 26. јуна 2004. године, који је постојеће кривично дело спречавање доказивања из чл. 207. КЗС преформулисао у дело **спречавање и ометање доказивања у чл. 336. Нацрта**. Према ст. 1. тог члана, ко сведоку или вештаку или другом учеснику у поступку пред судом или другим државним органом учини или обећа поклон или другу корист, или према њему примени силу или претњу у намери да то лице на тај начин наведе да давањем лажног исказа утиче на исход поступка, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

В. Закључак

Као што је већ констатовано, у нашој земљи се тек последњих неколико година интензивно ради на обезбеђењу заштите сведока. Систем заштите сведока ипак није у потпуности изграђен. У Србији су у току законодавне активности којима ће се заштита сведока подићи на виши ниво и заокружити. Судаћи по постојећој, као и по планираној законској регулативи, заштита сведока у Србији биће на релативно задовољавајућем нивоу и углавном усклађена са општеприхваћеним правним стандардима из те области.

Др Снежана Бркић, доцент
Правног факултета у Новом Саду

Заштита сведока у законодавству Србије и перспективе развоја

(резиме)

У Србији се тек последњих неколико година интензивно ради на обезбеђењу система заштите сведока, који још није у потпуности изграђен. Заслуга је преузетог савезног ЗКП из 2001. године што је први пут предвидео неке облике заштите сведока, иако они нису потпуни нити довољно разрађени. Неразрађене одредбе о заштити сведока могу се наћи и у Закону о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала и Закону о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина.

Систем заштите сведока у Србији анализиран је кроз стање процесне, физичко-техничке и кривичноправне заштите сведока. Процесна заштита сведока у општем кривичном поступку постоји тек у рудиментарном облику: дужност суда да мерама дисциплинског кажњавања заштити сведока и оштећеног од увреде, претње и сваког другог напада; могућност привременог удаљења оптуженог из суднице ако сведок одбија да даје исказ у његовом присуству или ако околности указују да у његовом присуству неће говорити истину; организовање препознавања лица у преткривичном и претходном поступку на начин да лице које је предмет препознавања не може да види сведока. Томе треба додати и пар одредаба о заштити малолетних сведока: могућност искључења јавности за време саслушања као сведока лица млађег од 14 година; обавезно удаљење из суднице малолетног сведока чим његово присуство више није потребно; могућност саслушања преко стручног лица. Дакле, систематске бригае о заштити сведока у општем поступку нема, па чак ни мере искључења јавности главног претреса.

Ствари у том погледу нешто боље стоје у посебним поступцима за дела организованог криминала и за дела против човечности и међународног права, где је предвиђено: могућност искључења јавности за време

саслушања сведока сарадника; саслушање прикривеног иследника на начин да се не открије његов идентитет; могућност заштите личних података сведока на образложени захтев заинтересованог лица; могућност саслушања сведока и оштећеног на главном претресу путем видео-конференцијске везе. Остали су нерегулисани: врсте мера, услови и процедура за њихово изрицање, итд.

Физичко-техничка заштита сведока полицијским мерама у оквиру посебног програма заштите сведока је само начелно прокламована, како у општем, тако и у посебном поступку за дела организованог криминала. Ове одредбе пате од истог синдрома неразрађености.

У Србији не постоји ни адекватна кривичноправна заштита сведока у погледу аката застрашивања и насиља према сведоцима, као и одавања података о заштићеним сведоцима.

У Србији су у току законодавне активности којима ће се заштита сведока подићи на виши ниво и заокружити. Приказана су најважнија решења која у том погледу предвиђају Нацрт Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Нацрт Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку и Нацрт Кривичног законика. Посебна радна група, чији је председник аутор овог реферата, ради на изради Нацрта закона о изменама и допунама ЗКП са циљем разраде процесних одредаба о заштити сведока. Пошто радна група још није окончала свој посао, у реферату је указано на најбитнија или најспорнија питања процесне заштите сведока и изнет став аутора о њима. Судаћи по постојећој, као и по планираној законској регулативи заштита сведока у Србији биће на релативно задовољавајућем нивоу и углавном усклађена са општеприхваћеним правним стандардима из те области.

*Dr Snezana Brkic, Dozent
an der Juristischen Fakultät in Novi Sad*

Der Zeugenschutz in Serbischen Gesetzgebung und Entwicklungsperspektiven

(Zusammenfassung)

In Serbien hat sich seit letzten einigen Jahren mit dem System von Zeugenschutz beschäftigt. Serbien befolgt Bundesstrafprozessordnung von 2001. Diese StPO hat zum ersten Mal manche, aber unvollständige und ungenügende ausgearbeitete Zeugenschutzformen vorausieht. Es gibt die unvollständige Bestimmungen über den Zeugenschutz auch in Gesetz über Organisation und Zuständigkeit der Staatsorgane in Bekämpfung der organisierten Kriminalität und in Gesetz über Organisation und Zuständigkeit der Staatsorgane im Verfahren gegen Täter der Kriegsverbrechenen.

Die Autorin analysiert den Prozessualen Zeugenschutz, den physisch-technischen Zeugenschutz und den Strafrechtlichen Zeugenschutz. In allgemeinen Strafverfahren gibt es den Prozessualen Zeugenschutz nur in die rudimentäre Form: die Verpflichtung des Gerichts zur Disziplinarstrafe wegen Beleidigung, Bedrohung und andere Angriffe; die Möglichkeit der zeitweiligen Entfernung des Angeklagten aus dem Gerichtssaal sofern der Zeuge lehnt die Aussage in seinen Anwesenheit ab; das Personenidentifizieren im polizeilichen und Vorverfahren mit dem ungesehenen Zeugen. Es gibt auch einige Bestimmungen über den Schutz der Minderjährigenzeugen; die Möglichkeit der Öffentlichkeitsausschliesung; die verbindliche Entfernung des Minderjährigenzeugen aus dem Gerichtssaal sofort nach der Zeugenvernehmung; die Vernehmung durch Pädagogen.

Es gibt etwas Besseres in besonderen Verfahren für die organisierte Kriminalität und für die Verbrechen gegen Menschlichkeit und Völkerrecht: die Öffentlichkeitsausschliesung während die Vernehmung des Zeugenkollaborateurs; die Vernehmung des Geheimdetektivs ohne Entdecken seine Identität; die Möglichkeit des Datenschutzes; die Vernehmung der Zeugen durch Videokonferenz Bedingung. Die Arten von Massnahmen, Bedingunen und Prozedur für ihre Aussprechen bleiben unreguliert.

Der physisch-technische Schutz im Rahmen des Programmsschutzes der Zeugen ist grundsätzlich proklamiert in allgemeinen auch in besonderen Verfahren für die organisierte Kriminalität. Diese Bestimmungen leiden an gleichem Syndrom von ungenügendem Regulieren.

In Serbien gibt es keinen adekväten strafrechtlichen Zeugenschutz diesbezüglich Erschrecken des Zeugen und Enthüllung des Geheimnisses von geschützten Zeugen.

In Serbien sind im Laufe die gesetzgeberische Tätigkeit, die eine höhere Ebene den Zeugenschutz fordert. Die Autorin zitiert die wichtige Newuerungen, die in diesem Blick einige gesetzliche Entwürfe voraussehen: Entwurf des Gesetzes über den Programmsschutz der Strafverfahrenteilnehmer, Entwurf des Gesetzes über munderjährigen Täter und Entwurf des Strafgesetzbuches. Die Autorin ist die Vorsitzende der besonderen Arbeitsgruppe, die sich mit dem Entwurf des Strafprozessänderungsgesetz beschäftigt, um Ziele den Prozesszeugenschutz zu verbessern. Referentin weist auf wichtige und zweifelhafte Fragen des Prozesszeugenschutzes und seine Meinung darüber. Mit Rücksicht auf jetztige und geplante Gesetzgebung wird der Zeugenschutz in Serbien auf relativ befriedigende Ebene heben und in Einklang mit internationalen juristischen Standarden bringen.